Olli Mäenpää
25.2.2025

Sivistysvaliokunnalle

Hallituksen esitys laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta (HE 209/2024 vp)

Suomen Akatemian tehtävien hoitaminen

Lain 2 §:ään lisättäväksi ehdotettu 2 momentti määrittelisi Suomen Akatemian 2 §:n 1 momentin 1 kohdassa säädettyjä tehtäviä edistää tieteellistä tutkimusta ja tutkimusedellytyksiä sekä niiden hyödyntämistä rahoittamalla niitä ja osallistumalla kansainväliseen yhteistyöhön. Näiden tehtävien hoitaminen ei hallituksen esitykseen sisältyvän uuden 2 momentin mukaan saisi olla ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, Suomen kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa.

Tieteen vapaus

Koska ehdotettu säännös määrittelisi sisällöllisiä rajoituksia tieteellisen tutkimuksen rahoitus- ja edistämisviranomaisena toimivan Suomen Akatemian perustehtävien hoitamiselle, säännöstä on paikallaan arvioida tieteen vapauden perusoikeussuojan kannalta. Perusoikeussuoja on määritelty Suomen perustuslain 16 §:n 3 momentissa, jonka mukaan muun muassa tieteen vapaus on turvattu. Etenkin Akatemian EU-rahoituksen hallinnointiin liittyvien tehtävien kannalta on relevantti myös EU:n perusoikeuskirjan 13 artikla, jonka mukaan tieteellisen tutkimuksen vapaus turvataan ja akateemista vapautta kunnioitetaan.

Perustuslakiin sisältyvän perusoikeussäännöksen perusteluissa tieteen vapautta luonnehditaan seuraavasti: ”Tieteen vapauteen kuuluu sen harjoittajan oikeus valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä. Tieteen suuntautumisen tulee toteutua ensisijaisesti tieteellisen yhteisön itsensä harjoittaman tieteen kritiikin kautta.” (HE 309/1993 vp, s. 64) Tieteen vapaus edellyttää myös tutkimuksen riippumattomuutta esimerkiksi poliittisesta ohjauksesta ja sidonnaisuudesta erilaisia politiikkoja koskeviin päätöksiin ja linjauksiin riippumatta politiikan alasta.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Valtion viranomaisena Suomen Akatemia on osa sitä julkista valtaa, jonka tehtävänä on toiminnassaan turvata myös tieteen vapauden toteutuminen.

Suomen kansallisen turvallisuuden kanssa voisi esityksen perustelujen mukaan olla ristiriidassa se, että Suomen Akatemian tutkimusrahoituksella tehtävä tutkimus ja

sen tulokset päätyisivät käyttöön, joka vaarantaa Suomen huoltovarmuuden, kriisivalmiuden tai turvallisuuden. Kansallisen turvallisuuden kannalta riskialtista olisi myös esimerkiksi osallistuminen jonkin teknologian siviilikäyttöä koskevaan tutkimushankkeeseen, jos sillä voitaisiin pyrkiä siirtämään aineetonta osaamista sotilaallista käyttöä kehittävälle toimijalle sellaiseen maahan, joka on pakotepolitiikan kohteena tai ei osallistu pakotepolitiikan kansainväliseen toimeenpanoon. Näin ymmärrettynä ja sovellettuna velvollisuus kansallisen turvallisuuden vaatimusten huomioon ottamisen valtion rahoituksella tapahtuvassa tieteen edistämisessä ja rahoittamisessa voidaan katsoa mukautuvan tieteen vapauden vaatimuksiin. Velvollisuuden ei voida arvioida puuttuvan ainakaan tieteen vapauden ydinalueelle.

Koska kansallisen turvallisuuden vaatimusten yksiselitteinen määrittely voi olla varsin tulkinnanvaraista, tieteen vapauden perusoikeussuojan kannalta voisi kuitenkin olla sanonnallisesti onnistuneempaa edellyttää lausuntomenettelyn kohteena ollutta alkuperäistä muotoilua vastaavasti, että Suomen Akatemian tulee tehtäviään hoitaessaan ottaa huomioon Suomen kansallinen turvallisuus. Joka tapauksessa olisi suotavaa, että sivistysvaliokunta mietinnössään vielä konkretisoisi kansallisen turvallisuuden vaatimusten sisältöä ja soveltamista.

Hallituksen esityksessä ehdotetun säännöksen voidaan arvioida mukautuvan tieteen vapauden perusvaatimuksiin myös siltä osin kuin siinä edellytetään Suomen Akatemian hoitavan perustehtäviään *Suomen kansainvälisten velvoitteiden* puitteissa. Nämä velvoitteet, jotka voivat edellyttää tieteenalakohtaisten sopimusten tai esimerkiksi kansainvälisten pakotepäätösten noudattamista kohdistuvat joka tapauksessa oikeudellisesti sitovina myös Suomen Akatemiaan valtion toimielimenä. Niiden noudattamisesta ei siten yleisesti arvioiden olisi välttämätöntä säätää erikseen. Informatiivisista syistä ja Akatemian tutkimusrahoituksen oikeudellisten perusteiden määrittelyn kannalta mainintaa voidaan kuitenkin tässä yhteydessä pitää asianmukaisena.

Ehdotettu kolmas rajoitus, jonka mukaan Suomen Akatemian tehtävien hoitaminen ei saisi olla ristiriidassa *Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan* kanssa olisi ilmeisen ongelmallinen edellyttäessään poliittisluonteisten päätösten ja linjausten noudattamista julkisella rahoituksella tapahtuvassa tieteen edistämisessä ja rahoittamisessa. Velvollisuus harjoittaa tutkimusta mitä tahansa politiikkaa koskevien päätösten rajoissa voisi olennaisesti rajoittaa tieteen vapauden ja tutkimuksen riippumattomuuden ydinalueelle kuuluvaa tutkijan oikeutta valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä. Tämän rajoituksen sanamuodon perusteella voisi olla mahdollista evätä rahoitus kriittiseltä tutkimukselta, jonka kohteena olisi Suomen ulko- tai turvallisuuspolitiikka. Tämä olisi epäilemättä ristiriidassa tieteen vapauden kanssa.

Merkitystä on lisäksi sillä, että ulko- ja turvallisuuspoliittisista linjauksista päättäminen kuuluu perustuslain mukaan valtioneuvoston ja tasavallan presidentin toimivaltaan. Valtion muilla viranomaisilla ei ole toimivaltaa päättää niistä. Siksi olisi ongelmallista määritellä Suomen Akatemialle toimivalta päättää siitä, minkälainen toiminta on ristiriidassa näiden poliittisten linjausten kanssa. Se voisi edellyttää

Suomen Akatemian myös arvioivan Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan oikean sisällön, mikä ei kuulu tiedeorganisaation tehtäviin.

Kolmannen rajoituksen poistamista säännösehdotuksesta voidaan näin ollen pitää perusteltuna tieteen vapauden turvaamiseksi ja säännöksen soveltamisen ongelmallisuuden vuoksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunnossa (6.2.2025) esitetty muotoilu, jonka mukaan *”tehtävien hoitaminen ei saa olla ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden tai Suomen kansainvälisten velvoitteiden kanssa”*, on edellä esitetyt näkökohdat huomioon ottaen perusteltu ja poistaisi nämä ongelmat. Sivistysvaliokunta voinee mietinnössään ehdottaa tällaista verraten rajallista muutosta hallituksen esitykseen myös ilman perustuslain 71 §:ssä tarkoitettua täydentävää hallituksen esitystä.

Tutkimuksen turvallisuus

Hallituksen esityksen perustelujen mukaan ehdotettava säännös noudattaa Euroopan unionin neuvoston suositusta tutkimuksen turvallisuuden parantamisesta (s. 19). Ministeriön lausunnon mukaan ehdotettu säännös varmistaisi sen, että Suomen Akatemia vastaisi omissa prosesseissaan siitä, että tutkimuksen turvallisuudesta on asianmukaisesti huolehdittu. Tutkimuksen turvallisuuden riskeinä pidetään Euroopan unionin neuvoston suosituksessa (23.5.2024, C/2024/3510) muun muassa tutkimustiedon ja -tulosten ei-toivottua siirtoa, ulkomaista vaikuttamista sekä eettisiä loukkauksia. Niiden torjuminen on epäilemättä perusteltua varmistamalla myös tutkimuksen turvallisuus.

Tutkimuksen turvallisuuden varmistaminen on tärkeä tavoite. Se on kuitenkin käsitteellisesti ja sisällöltään selvästi eri asia kuin säännösehdotuksessa tarkoitettu Suomen kansallinen turvallisuus, jonka soveltamisalaan ei kuulu tutkimuksen turvallisuus siten kuin se on määritelty edellä mainitussa suosituksessa. Selvyyden ja lainsäädännöltä edellytettävän täsmällisyyden vuoksi voisi siksi olla perusteltua lisätä erikseen *tutkimuksen turvallisuuden varmistaminen* myös ehdotettuun säännökseen.

Rajoitussäännöksen soveltamisala

Suomen Akatemian tehtävien hoitamisessa noudatettava säännösehdotus on rajattu vain akatemialain 2 §:n 1 momentin 1 kohdassa säädettyjen tehtävien hoitamiseen. Sitä ei siten sovellettaisi Suomen Akatemian asiantuntijatehtävien hoitamiseen, josta säädetään kyseisen momentin 2 ja 3 kohdassa. Tällaiselle kohdentamiselle ei ole esitetty tarkempia perusteluja. On kuitenkin ilmeistä, että myös Akatemian lakisääteisten asiantuntijatehtävien hoitamisessa on aiheellista ottaa huomioon Suomen kansalliseen turvallisuuteen ja Suomen kansainvälisiin velvoitteisiin liittyvät näkökohdat. Säännösehdotuksen soveltamisala olisi näin ollen selvyyden vuoksi ja myös aiheettomien vastakohtaispäätelmien välttämiseksi mahdollista laajentaa koskemaan akatemialain 2 §:n 1 momentissa säädettyjen Suomen Akatemian kaikkien tehtävien hoitamiseen.